

De angst voor het kind

Mathias Wais is biografisch adviseur, maar in de eerste plaats in pedagogische kwesties. Om te weten wat er met een kind aan de hand is, moet je vaak in de eerste plaats naar de ouders kijken, zo meent hij.

Jelle van der Meulen

Mathias Wais (1948) heeft zich met zijn bureau verstoppt aan de donkere achterzijde van een Vrije School in Dortmund. Nee, zo laat hij al direct weten, zijn cliënten komen niet uit de antroposofische kliek, alhoewel hij daar als auteur inmiddels een beroemdheid is. En nee, hij voelt het niet als zijn taak de antroposofische pedagogie te vernieuwen. Voor hem volstaat, naar het schijnt, een eenvoudige waarheid: als je werkelijk ingaat op de dingen die het leven brengen, ontstaan vernieuwingen vanzelf. Vernieuwen op zichzelf hoeft geen doelstelling te zijn. Zijn lezers beschouwen hem echter als een vernieuwer bij uitstek. Hij noemt zich in de eerste plaats adviseur in pedagogische kwesties. Zijn bureau wordt bezocht door verontruste ouders, meestal moeders, die geen raad weten met hun kinderen, omdat die onrustig, onbehandelbaar en onberekenbaar zouden zijn. Maar volgens Wais zijn de ouders vaak net zo onrustig, onbehandelbaar en onberekenbaar als hun kinderen, en is het nog maar de vraag aan welke kant het probleem werkelijk ligt. Wais wordt betaald door de gemeente Dortmund, die binnen haar grenzen grote aantallen immigranten herbergt uit landen als Turkije, Marokko en Polen. En daar komt dan ook een groot deel van zijn cliënten vandaan.

Wais is een veelzijdig mens. Hij studeerde psychologie, judaïsme en 'Tibetologie'. Sinds 1985, na kennis te hebben gemaakt met de antroposofie, werkt hij ook als biografisch adviseur. In die hoedanigheid kreeg hij te maken met de gevolgen van seksueel misbruik, geweld in huwelijken en relatieproblemen. Mathias Wais is dus thuis in de schaduwzijden van het moderne leven. En hij praat en schrijft erover met een zeldzaam respect, waardoor schaduwen ineens iets heel anders worden. Hij probeert de schaduwen te 'lezen', omdat die volgens hem belangrijke mededelingen bevatten over wie en wat de mens is.

In een reeks van boeken bericht hij indringend over zijn bevindingen. Zo publiceerde hij onder andere over seksualiteit, seksueel misbruik, scheiding en de 'mythe' van de jeugd. Ook schreef hij een zogenoemde 'karmathriller', *Töte Lama noch einmal* (Vermoord Lama nog een keer), waarin hij laat zien hoe drama's uit vorige levens zich dwingend in het huidige leven kunnen herhalen. Niks geen vrijheid het dit keer anders te doen... De boodschap van de roman is duidelijk: denk niet dat je aan het lotsdrama kunt ontsnappen door mooie gedachten over karma en reïncarnatie te koesteren. Want ook spirituele gedachten over karma kunnen ertoe leiden dat je meent je buiten het leven te kunnen plaatsen.

En hier ligt wat mij betreft meteen de kern van wat Mathias Wais te zeggen heeft. Veel zogenoemde 'levensvragen' worden volgens hem ten onrechte als psychologische, medische of pedagogische vragen opgevat. Als je geen echte verbinding met je kind kunt maken, kom je gemakkelijk op de gedachte dat er een 'pedagogisch' probleem is, of preciezer gezegd: dat je kind een probleem heeft. Het echte probleem ligt echter vaak niet op het specifieke vlak van bijvoorbeeld de pedagogie, maar in het algemene leven zelf. Het vraagstuk van de menselijke verbinding stijgt immers uit boven het niveau van welk specialisme dan ook. En de vertwijfelde gang naar een arts, psycholoog of pedagoog betekent in veel gevallen, aldus Wais, in feite een vlucht voor het leven zelf. Wais: 'Vaak is het zo dat een ouder hier met zijn kind komt aanzetten, omdat hij bang is zelf een relatie aan te gaan met wat in het kind leeft.'

Kort geleden verscheen zijn boek *Kindheit und Jugend heute, Sinn und Unsinn der Erziehung*, waarin deze gedachte scherp wordt geformuleerd. Wais toont zich een helder

analyticus, die misverstanden blootlegt en voor alles de volwassenen een heldere spiegel voorhoudt. Zo stelt hij de vraag wie eigenlijk recht op opvoeding heeft. De volwassenen zullen allemaal in koor roepen dat uiteraard het kind dat recht heeft. Maar in werkelijkheid, zo maakt Wais duidelijk, gedragen de volwassenen zich meestal omgekeerd: zij menen het recht te hebben hun kind op te voeden, met alle tragische verwickelingen van dien.

Mathias Wais zit rustig op een stoel en kijkt ons afwachtend aan. Met ons is bedoeld: mijzelf en Vanda Perez Bessone, een bioloog die betrokken is bij een onderzoek in Engeland naar de oorzaken van problemen bij kinderen. De Engelse overheid meent dat probleemkinderen in herkenbare categorieën moeten worden ondergebracht, zodat zij voortijdig kunnen worden ontdekt en geholpen, en de staat zich kosten kan sparen als het kind in een latere fase van zijn leven bijvoorbeeld crimineel gedrag gaat vertonen. Want zo is dat met probleemkinderen: die hebben de neiging crimineel te worden. Of ziek. Of anderszins onberekenbaar...

Op rustige toon maakt Wais gehakt van het Engelse onderzoek. 'Er leven bepaalde verwachtingen,' zegt hij, 'met betrekking tot wat kinderen moeten zijn. En alles wat buiten die verwachtingen valt, deugt niet. Vervolgens worden die verwachtingen in categorieën omgezet, die statistisch worden onderzocht. Maar via statistieken kom je alleen bij algemeenheden, waarmee je in de werkelijkheid van het leven niet zo veel kunt beginnen. Want ieder kind is in de eerste plaats zichzelf, een individu, dat op een heel eigen manier door het leven gaat. Ik meen dat je moet beginnen met de vraag: wat wil een kind zelf? Wat zoekt hij? En als hij onrustig is, waarvan is dat dan een uitdrukking? Vaak blijkt dat de onrust een uiting is van onzekerheid met betrekking tot zijn omgeving. Wat moet een kind beginnen met een moeder die angstig is, of met een sociale omgeving waarin wordt gemeend dat mensen zus en zo moeten zijn, bijvoorbeeld netjes? Wat kan een kind met zo'n begrip beginnen? Overheden, en vermoedelijk ook de Engelse, willen dat mensen zich aanpassen.'

In uw boek werkt u ook met categorieën, bijvoorbeeld het geadopteerde kind, het kind van gescheiden ouders, het kind dat opgroeit in sociale achterstand...

Wais: 'Dat klopt. Ik hecht echter weinig waarde aan statistische uitspraken over welke categorie dan ook. Uiteraard is het een bijzondere omstandigheid wanneer het kind bijvoorbeeld gescheiden ouders heeft. Dat brengt een bijzonderheid in het leven van het kind, waar hij iets mee moet doen. Het is echter niet alleen de omstandigheid die een kind bepaalt, maar ook diens individualiteit. Hoe gaat het ene kind ermee om? En hoe het andere? Dat valt niet statistisch te onderzoeken. De categorieën die jullie noemen zijn uiteraard van belang, maar alleen als levende werkelijkheid. Zolang ze een levend beeld voor je zijn, bijvoorbeeld als pedagoog, kun je er veel mee beginnen. Zodra ze echter een statistische waarheid worden, zijn ze een dood beeld geworden, waarvan wordt verwacht dat je er allerlei voorspellingen uit kunt afleiden. Dat is volgens mij echter niet het geval.'

Aan het begin van het gesprek haakt het tussen ons. Ik vraag Mathias Wais of er een verband bestaat tussen zijn studie van joodse esoterie en zijn werk als pedagoog. 'Daar heb ik nooit over nagedacht', stelt hij eenvoudig vast. En als ik hem vraag waar hij is opgegroeid, antwoordt hij defensief met de wedervraag waarom ik dat wil weten.

'Om iets meer over uw biografie te vernemen', zeg ik.

'Ik ben in Stuttgart opgegroeid', zegt hij dan met een ironische glimlach rond de smalle lippen. 'En daarna heb ik in München, Haifa en Tübingen gestudeerd.'

En wat was de reden judaïstiek te studeren?

Wais: 'Een egoïstische!'

Een egoïstische?

'Ja, ik vond het leuk om te doen. Is dat erg?'

Waarom zou dat erg zijn?

'In antroposofische kringen moet je altijd hoge doelen hebben. En die had ik niet.'

Maar even later komt de haak op tafel. Wais: 'Wanneer je je op een bepaald gebied als

een deskundige hebt laten zien, vragen mensen je vervolgens over van alles en nog wat. Ik ben daar liever wat terughoudend in. Het is al moeilijk genoeg verstand te krijgen van een klein gebied.'

Halverwege het gesprek duikt het thema van de holocaust op. Eerst aarzelt Mathias Wais zichtbaar, en dan zegt hij: 'Mijn vader had als advocaat intensief te maken met de juridische afwikkeling van hetgeen in Auschwitz is gebeurd. In mijn jeugd hebben de schaduwen van de Europese geschiedenis dan ook een grote rol gespeeld. Er is toen in mij een diepe interesse gewekt voor de holocaust en het lot van de joden, die de grote outcasts van de geschiedenis zijn. In mij leefden de vragen die in zo vele tijdgenoten leven, zoals waarom het is gebeurd, hoe het zover heeft kunnen komen, wat de oorzaken zijn van de jodenhaat. Het antisemitisme is voor mij een oerbeeld van de angst voor het vreemde, en voor de haat die daaruit ontstaat.'

Heeft u antwoorden gevonden op uw vragen?

'Nee, niet echt... Nou ja, er is natuurlijk wel een en ander te zeggen... De joden vormden altijd een minderheid, die als zodanig ook altijd herkenbaar bleef. Zij bleven zichzelf, maar waren daarnaast ook bijvoorbeeld Duitser. En tegelijk speelden zij vaak opmerkelijke rollen, waren ondernemend en creatief, in economische en culturele zin. Dit riep bij de Duitsers een diepe angst op: een minderheid die hen voorbij dreigde te streven. Een vreemde die ineens in je eigen tuin staat! Maar zo is het altijd geweest met de joden: zij liepen altijd rond in wat wij als onze tuin zagen. Het interessante is dat je dit mijns inziens ook vaak tegenkomt in relaties van ouders met hun kinderen, de angst dat hun kinderen hen voorbij streven.'

Vormt de holocaust een eenmalige breuk in de geschiedenis?

'Een eenmalige breuk? Die vraag kan ik niet beantwoorden. Maar wel meen ik dat de holocaust ons vragen stelt, die nog steeds niet zijn beantwoord en die ook duidelijk uit de weg worden gegaan. Wat zegt Auschwitz ons over de mens? Over het goede, het kwade, het verband ertussen...'

Sinds de holocaust, kun je zeggen, is het mensbeeld gebroken. Het geloof in de eenduidige mens, de persoonlijkheid uit één stuk, lijkt opgelost. Onbewust weet iedereen nu dat in elk mens donkere en lichte zijden zijn, die samen een paradox vormen.

'Oudere generaties hebben uitgerekend met deze waarheid vaak grote moeite. Zij weten het wel in hun hoofd en kunnen ook best bevestigen dat iedereen fouten maakt, dus zichzelf ook, maar als het gaat om de concrete omgang ermee, zijn er enorme weerstanden. Het blijft fout om fouten te maken. De laatste decennia echter zie je dat het besef van het gebroken mensbeeld in kinderen en jeugdigen op een spontane en directe wijze voorhanden is. Zij zijn met dit besef geboren.'

Zij hebben de consequenties van de holocaust voor hun geboorte al in de ziel opgenomen...

'Ik meen dat je dat zo kunt zeggen, ja. Het is in elk geval opvallend hoe wijs veel jongeren op dit punt zijn, werkelijk veel wijzer dan vorige generaties. Wat bij veel ouderen een abstract inzicht blijft, krijgt bij jongeren een heel concrete en directe betekenis. Zij leven ermee, handelen eruit, zoeken er zelfs naar. Zij verlangen dat het besef van het gebroken mensbeeld ook werkelijk wordt geleefd, in het gezin, op school, op straat. Zij geloven niet meer in de maskers van het burgerlijke leven, waar ieder zich zo voordelig mogelijk voordoet. Zij verlangen authenticiteit en eerlijkheid.'

En de ouders?

'Nou ja, je kunt natuurlijk niet in algemeenheden spreken, maar er is wel een duidelijk patroon waarneembaar. Er bestaan in ouders vaak krachtige voorstellingen van hoe het leven zou moeten zijn, hoe hun kinderen zouden moeten zijn, hoe zij zelf zouden moeten zijn... Die voorstellingen tref je overal aan, ook in Vrije Scholen, waar die dan ook nog eens spiritueel zijn ingekleurd. Dat maakt het nog erger. Maar die voorstellingen hebben met de werkelijkheid niet veel van doen, iets wat kinderen feilloos aanvoelen. In de kinderen kan een onrust leven, die samenhangt met de tegenspraken die zij in zichzelf aantreffen. Zij willen dat onderzoeken en hebben daartoe de deelname van hun ouders nodig. Maar die zijn veelal bang zich met die onrust te verbinden, omdat die het

gekoesterde mensbeeld op de kop zet. Vervolgens gaat de jongere zich nukkig en teleurgesteld gedragen, wat in de ogen van de volwassenen dan een pedagogisch probleem heet.'

Mathias Wais voelt zich duidelijk ongemakkelijk in de antroposofische beweging, alhoewel hij er regelmatig als spreker optreedt, voor volle zalen. En zijn boeken verschijnen zonder uitzondering bij antroposofische uitgeverijen, ook de hierboven genoemde roman. In het gesprek duiken echter steeds kleine stekeligheden op, zoals zijn nadrukkelijke opmerking dat zijn bureau (*Beratungsstelle für Kinder, Jugendlichen und Erwachsene*, Dortmund) niet bedoeld is voor antroposofen, alsof die hoe dan ook moeten worden geweerd. En lid van de Antroposofische Vereniging is hij sinds vier jaar ook niet meer.

Wais: 'Ja, ik ben opgestapt en voel me daar heel goed bij!'

Hoe voelt dat?

'Ik voel me vrij'.

Was er een specifieke aanleiding?

'Ja'.

En die was?

'De publieke uitgave enige jaren geleden van de zogenoemde klassenteksten van Rudolf Steiner. Het gaat mij niet om het feit van de publicatie als zodanig, want daar heb ik geen mening over. Het is echter gebeurd zonder overleg met de leden van de eerste klasse van de Freie Hochschule, voor wie de teksten bedoeld zijn. Het bestuur van de Antroposofische Vereniging heeft eenzijdig besloten de teksten te publiceren. Ik beschouw dat als een vertrouwensbreuk met de leden van de Freie Hochschule. Er was geen afspraak dat het bestuur daartoe bevoegd is.'

Hoe heeft u de antroposofie leren kennen?

'Dat wil ik graag vertellen, omdat het iets zegt over hoe kinderen en volwassenen zich werkelijk tot elkaar kunnen verhouden. Het is mijn dochter geweest - zij is nu achttien jaar oud - die mij tot de antroposofie heeft gebracht toen zij nog een zuigeling was. Mijn vrouw was met haar in de stad en merkte dat onze dochter voeding nodig had. Zij keek toen om zich heen en zag ergens een gebouw staan met merkwaardige vormen, dat om de een of andere reden een uitnodigend gebaar maakte. Zij is er toen heengegaan en heeft er onze dochter borstvoeding gegeven. Toen zij later thuiskwam, vertelde zij over het gebouw. En onmiddellijk, zonder te weten waarom, had ik het gevoel dat ik er heen moest. Dat heb ik toen ook gedaan en het bleek het kerkgebouw te zijn van de plaatselijke Christengemeenschap. Zo zie je dat je kinderen je voeren naar de dingen die belangrijk voor je zijn. Zonder de honger van mijn dochter zou het niet zijn gebeurd. Het lot gaat wonderlijke wegen, als je goed kijkt.'

En daarmee kwam de antroposofie?

'Ik ben toen antroposofische literatuur gaan lezen, vooral Steiner. Het was vooral het spirituele mensbeeld dat mij diep raakte. Ineens viel van alles op zijn plaats dat ik eerder had leren kennen, zoals de getalswetmatigheden die ik in de joodse esoterie was tegengekomen. Ik werkte toen nog als neuropsycholoog in een ziekenhuis, maar ben daar snel mee opgehouden. Ik heb toen een korte tijd in een heilpedagogisch instituut aan de Bodensee gewerkt, maar dat ging niet. Er ontstonden heftige conflicten.' De blik in zijn ogen maakt duidelijk dat het geen zin heeft te vragen naar de aard van de conflicten.

En toen?

'Toen ben ik al gauw met mijn werk als biografisch en pedagogisch adviseur begonnen. De visie op de betekenis en de wetmatigheden van de levensloop behoren mijns inziens tot het belangrijkste dat de antroposofie in de huidige tijd te bieden heeft. De gedachte dat het leven zinloos is, is wijdverbreid, net als de angst voor het leven. Steiner maakt duidelijk dat het juist ook de donkere kanten zijn die het leven betekenis geven.'

Terug naar de kinderen, of misschien eigenlijk de volwassenen. In een van uw boeken spreekt u van de mythe van de gelukkige jeugd.

'Ja, dat is ook zo'n dode voorstelling, die je helaas ook in antroposofische kringen aantreft. Het kind zou als een zon zijn, een onschuldig wezen... De werkelijkheid is echter dat kinderen ook met angsten leven, onrust, pijn en verdriet. Doordat volwassenen dat vaak uit de weg gaan en bovendien menen dat kinderen gelukkig zijn - lees: gelukkig moeten zijn - raken de kinderen in een isolement, alsof ze worden opgesloten in een donkere kamer. Ik meen dat daardoor veel kinderen en jongeren het contact met zichzelf verliezen en op drift raken. Zo ontstaan wat wij outcasts noemen. Het zijn echter de outcasts die ons spiegelen wat wij niet willen weten.'

Ouders verbinden zich dus niet met hetgeen in hun kinderen leeft en daardoor eigenlijk ook niet met het leven?

'De angst voor het leven is wijdverbreid. Nee, vraag me niet waarom dat zo is. Dat is een filosofische vraag en ik ben geen filosoof. Voor mij is de vaststelling voldoende dát het zo is. Ik heb vaak het gevoel dat volwassenen naar hun kinderen kijken als naar een film. De vraag wat ik te maken heb met die mens, die mijn kind is, wordt niet gesteld. Ook kom je de angst tegen die ik hierboven aanduidde: de angst te worden voorbijgestreefd. Je ziet dat in uiterlijke en in innerlijke dingen. Uiterlijk is bijvoorbeeld het fabelachtige vermogen van zelfs heel jonge kinderen de wereld van de computers te begrijpen. Waar ouderen lang over doen, of wat ze zelfs in het geheel nooit voor elkaar zullen krijgen, begrijpen kinderen in een paar minuten. Hoe kan dat? Dit vormt een bedreiging. Meer innerlijk is het besef dat mensen uit fragmenten en tegenstellingen bestaan.'

Als ouders met hun kind bij u verschijnen, hoe gaat u hier dan mee om?

'Het zal al wel duidelijk zijn, dat ik de situatie niet automatisch als een pedagogisch probleem opvat. Het hangt er geheel vanaf wat mogelijk is. In de regel is het zo dat de ouder verwacht dat ik mij tot het kind wend, het probleem analyseer en met een oplossing kom. Ik tast echter altijd af wat de mogelijkheden zijn en als een ouder ontvankelijk is voor de vraag of hij of zij wellicht zelf een probleem heeft, stel ik die. Het gesprek verschuift zich dan naar de ouder. Heel vaak komt het neer op een compromis: ik doe iets met het kind en met de ouder.'

En wat met het kind?

'Ik praat met het kind, over alles. Het is ook zo'n typische voorstelling van volwassenen dat je met kinderen over bepaalde dingen niet kunt spreken, zoals seks, of de dood, of de scheiding van de ouders. In werkelijkheid kun je echter met kinderen over alles praten. Je moet alleen je pedagogische houding laten varen en de kinderen niet als kinderen zien, maar als mensen. Kinderen zijn mensen en met mensen kun je praten. Zodra je uit de rol van pedagoog stapt en een algemeen menselijke interesse toont voor wat in het kind leeft, tref je een gesprekspartner aan die je gemakkelijk het leeftijdsverschil doet vergeten. Je interesse moet echter wel authentiek zijn en niet voorgewend, want daar kijken kinderen doorheen en haken dan af.'

U werkt vanuit een algemeen menselijke benadering en eigenlijk niet strikt als pedagoog. Komt u daar grenzen tegen?

'Uiteraard, je moet aan de ene kant nabijheid zoeken en aan de andere kant ook afstand bewaren. Ik vind echter dat daar wel eens overdreven over wordt gedaan. Zo vind ik dat het mogelijk moet zijn een kind te knuffelen, als dat op zijn plaats is. Maar uiteraard kom je aan grenzen, vooral als het om kinderen en ouders gaat met wie een emotionele binding ontstaat. In ons team hier werken we dan ook met supervisie, om mogelijke problemen bewust aan de orde te stellen. Ik heb echter het gevoel dat ik daar goed mee kan omgaan.'

Werkt u vanuit een wetenschappelijk concept dat u zekerheden geeft?

'Ik heb geen wetenschappelijke zekerheden. Het enige uitgangspunt is het spirituele mensbeeld, zoals ik dat bij Rudolf Steiner heb leren kennen. Er is echter wel een handelingszekerheid. Ik weet in de regel wat ik moet doen en kijk vervolgens wat het bewerkstelligt. Dit is echter een subjectieve zekerheid, die later in het proces een objectieve rechtvaardiging kan blijken te hebben. Ik ben niet helderziend en handel vanuit de concrete situatie, waarbij het criterium ligt in de individualiteit van het kind. Het is uiteindelijk het kind dat zegt of laat zien dat een bepaalde benadering juist is of niet.'

Verder geloof ik dat je in het sociale leven brutaal moet zijn. Je moet iets doen, zonder vaak zeker te weten waarom. Ik heb daarbij veel fouten gemaakt. Maar ik geloof dat de moed tot het maken van fouten de beste leersituatie schept.'

Een paar dagen na het gesprek doemt in mij het volgende beeld op. Ik zie een gestalte die rondgaat in een omgeving die mij aan de onderwereld doet denken. Er zijn kelders, tunnels en gewelven, waar mensen gehuld in lompen op de grond zitten. Zij zijn gevluht uit de bovenwereld, omdat zij iets in zichzelf meedragen - een inzicht, een ervaring, een ideaal - dat daar niet wordt herkend, of zelfs met verachting bejegend.

De gestalte gaat rond en stelt vragen aan kinderen, jeugdigen en volwassenen. Het lijkt erop dat hij ze wil helpen, en zo zien ze hem ook: een redder in de nood. Maar in werkelijkheid is het hem om iets anders te doen. Hij wil verhalen horen en de redenen begrijpen die de mensen in het schaduwrijk hebben gebracht. Hij luistert met een opmerkelijke intensiteit, alsof hij - om een beeld van Pablo Neruda te gebruiken - zijn oor als een hand in de warmte van de aarde stopt.

Even later staat hij boven op een marktplein, in het volle zonlicht. Aan zijn voeten ligt scherp zijn schaduw. Hij kijkt om zich heen en ziet de mensen aan de kramen staan praten, frites eten of met zware plastic tassen rondlopen. Dan klampt hij iemand aan en begint te vertellen over wat hij in de onderwereld heeft gehoord, over het goud dat hij daar in de zielen van de mensen heeft gevonden, over de smartelijke ervaringen die dat goud bedekken, over wat het betekent een outcast te zijn.

Maar al gauw merkt hij dat zijn woorden niet aankomen. Hij draait zich om en verlaat het marktplein, met aan zijn voeten zijn schaduw. In een koffiehuis drinkt hij een kop koffie en bezint zich op de vraag wat hem te doen staat. Maar één ding staat voor hem vast: hij zal een manier vinden om over zijn bevindingen te berichten.

Artikel uit: **Motief, maandblad voor antroposofie** - nr. 37, Januari 2001
© Antroposofische Vereniging in Nederland
www.antroposofie.nl